

son fils, à ANZIN, et que la R.H.P. a publiée en son temps. Nous mentionnerions les dessins de W a t t e a u, et nous finirions enfin en rappelant que la famille P e r d r y de VALENCIENNES coula des mortiers pendant une bonne centaine d'années.

Je souhaite que cette petite causerie éveille suffisamment la curiosité des éventuels chercheurs qui accepteraient de compléter l'histoire des apothicaires du Hainaut, dont les corporations, bâties sur le même modèle, avaient les mêmes préoccupations. On peut dire que pour nos ancêtres, il n'y eut vraiment pas de frontières entre villes belges et villes françaises. Héritier d'une même civilisation, le Hainaut ne faisait qu'un seul terroir par la langue, par les mœurs, par les coutumes et par le cœur que l'on se plaçât en deçà ou au-delà de cette ligne factice imposée comme frontière en 1713 et rectifiée en 1815.

De ce fait l'histoire de la pharmacie du Hainaut est une question à vrai dire internationale, dont l'évocation était bien dans l'objet des travaux de ce congrès.

Jean VASSE,

Docteur en Pharmacie,
Secrétaire adjoint de la S.H.P. à PARIS.

HANS M A R T E N S, KOOPMAN, KRUIDENIER, APOTHEKER

door Apoth. Dr. E. GRENDEL, Gouda.

Bij bestudering van de geschiedenis in de Nederlanden van de pharmaceutische groothandel van de 15e tot de 18e eeuw, in het bijzonder uit de notarisprotocollen, stuit men al heel gauw op de moeilijkheid van de verschillende benamingen voor éénzelfde beroep ; zo worden door elkaar gebruikt de benamingen : apotheker, koopman, kruidenier en drogist. W i t t o p K o n i n g is de eerste, die in zijn proefschrift « De handel in geneesmiddelen te Amsterdam tot omstreeks 1637 » in 1942 er op gewezen heeft dat in deze eeuwen de drogist de pharmaceutische groothandelaar was. De drogist leverde uitsluitend aan de apotheker, niet alleen plantaardige en dierlijke simplicia, doch ook de verschillende preparationes. Hij was geen detaillist. De door mij in « De ontwikkeling van de arsenijbereidkunde in Gouda tot 1865 » gepubliceerde rekeningen voor de stadsapothek te Gouda bevestigen dit. Wel komt vanaf het eind van de 17e eeuw de combinatie apotheker-drogist voor. De apotheker had dan naast zijn apotheek een groothandel in de eerste plaats gericht op de levering aan plattelands-heelmeesters en chirurgijns : een combinatie, die wij tot het eind van de 19e eeuw nog herhaaldelijk in plattelandscentra aantreffen, maar die o.a. met het intens toenemen van het verkeer en door de opkomst van de chemische groot-industrieën door de laatste werd verdrongen. In het begin van de 19e eeuw verdwijnt de benaming « drogist » als groothandelaar en gaat over op de detaillist, hoewel in de geneeskundige wetten en instructies van 1818 de drogist nog als groothandelaar wordt gezien.

De benaming « cruidenier » is van veel oudere datum dan « drogist » en geeft nog onopgeloste moeilijkheden ; want zowel voor de groothandelaar als voor de detaillist komt deze benaming voor. Voor Gouda werd door mij gevonden dat omstreeks het midden van de 17e eeuw een differentieering is opgetreden ; in de kruidenier als groothandelaar en detaillist in specerijen, suiker en kandij en in drogist als de groothandelaar in simplicia en preparationes uitsluitend voor de apotheker. Hoogst waarschijnlijk zal deze differentieering zich in vele plaatsen in deze landen in een verschillend tijdsverloop hebben voltrokken.

Wel kan men als vaststaand aannemen dat de kruidenier oorspronkelijk de groothandelaar was, van wie ook een apotheker simplicia betrok.

In verschillende gildestukken (Brugge, Gent, Groningen, Middelburg) worden apotheker en kruidenier naast elkaar genoemd. Dit sluit niet uit dat een apotheker geen kruidenier kon zijn of omgekeerd. Toch zijn er ook verschillen ; zo spreekt het gildereglement van Schiedam in 1599 van apothekerijen en kruidenierijen, waarbij men bij de laatste in de eerste plaats aan kruiden en specerijen voor huishoudelijk gebruik moet denken.

Van enige apothekers-kruideniers zijn verschillende gegevens bekend, o.a. uit het geslacht M a r t e n s. Eén van de oudsten, Hans M a r t e n s, in 1555 te

Antwerpen geboren uit het tweede huwelijk van Fransoys M a r t e n s (1), was daar als kruidenier gevestigd en had er vele buitenlandse relaties verworven. « Uyt Antwerpen om de religie » naar Amsterdam gevlucht wordt hij hier in 1581 poorter en zet zijn kruidenier-negotie voort aan het water bij de Damsluis (Damrak) in het huis « den Otter aan het Water ». Deze gegevens werden gevonden in het rijke familiearchief van de familie M a r t e n s, welk archief sinds 1955 in het Gemeentearchief te Utrecht (2) berust. Ook in het proefschrift van W i t t o p K o n i n g « De handel in geneesmiddelen te Amsterdam tot omstreeks 1637 » worden enkele gegevens over deze M a r t e n s (pag. 95) verstrekt, waarbij een inventaris is opgenomen van de kruideniersfirma Guillaume v a n d e r H e l s t en Hans M e e r t e n s (pag. 59 en 61). De laatste wordt hierin vermeld als kruidenier en apotheker, terwijl hij in de Utrechtse stukken voorkomt als koopman en kruidenier.

Hans M a r t e n s overleed op 4 december 1613 in de Kalverstraat naast het « Hof van Holland » en werd in de Oude Kerk begraven. « Het memorieboek voegt aan de mededeling over zijn dood en begrafenis toe, dat alleen zijn zoon Carel zonen heeft nagelaten, die weder getrouwd zijn. Dit is nog te veel gezegd, want van Carel's zonen is er maar één getrouwd. Verder is daar opgetekend, dat hij aan zijn twaalf kinderen wel 250.000 gulden heeft nagelaten, hoewel hij als vluchteling te Amsterdam was gekomen. Hij heeft in het voetspoor van zijn grootvader gebruik weten te maken van den ongekenden opbloei van de stad, waar hij zich vestigde, maar in tegenstelling tot dien grootvader en tot zijn vader heeft hij zich buiten het openbare leven gehouden. De grootvader had trouwens te Antwerpen oude familierelaties, terwijl Hans M a r t e n s zich te Amsterdam als vreemdeling heeft gevestigd. Uit de lange lijst van zijn debiteuren, die in het familiearchief is bewaard, blijkt, dat hij als kruidenier in het groot handelde op verschillende landen; vooral in Duitschland had hij veel vorderingen. Naast dien groothandel heeft hij echter ook een winkelnering gehad. De afwikkeling van zijn nalatenschap heeft eenige jaren geduurd. Eenigen van de erfgenamen, onder wie de oudste zoon uit het tweede huwelijk Daniel, hebben voor de voortzetting van de « cruydenierye » een compagnieschap opgericht, waarmee zij echter minder succes schijnen te hebben gehad dan hun vader » (3).

Deze compagnieschap was ingesteld in het codicil van Hans M a r t e n s den Ouden van 8 oktober 1613 en werd o.a. gesloten met Guillaume v a n d e r H e l s t, de echtgenoot van Susanna M a r t e n s (1588-1618).

De verschillende stukken uit dit familie-archief geven ons een beeld van de zelfs in onze ogen grote hoeveelheden, die verhandeld werden, en van de voor die tijd enorme bedragen, die hiermee gemoed waren. Helaas geven de aanwezige rekeningen hoofdzakelijk geldelijke bedragen aan, zodat wij slechts enkele prijzen van simplicia eruit kunnen lichten. Deze laten wij hier volgen :

1620	Guillaume van der Helst ende Hans Martens Ricours syn schuldheden 31 december aen N: Somier	20 balen peper	6148/10
1621	17 febr. aen coopman	in syn comp. 1/3 galenga	343/12
	21 May aen gember		13/16
	26 ditto aen abram van Oyens syn 1/3 van	350 Lb. cardamom	151/13
	11 november aen valense amandelen 1/3 in syn comp.		2121/17
	29 ditto aen olie van malaga in syn comp. de 1/2		956/13
1622	1 maert aen diverschen voor 56 3/4 Lb. taback		198/12
	7 July aen valense amandelen in goede comp.		445/12
1623	July : 4365:16 voor 7 vaten salpeter vercoght		4365/16/0
	ditto 425:8 voor tonnekes indigo vercoght		425/ 8/0
	ditto 670:2 voor twee tonnekes indigo vercoght		670/ 2/0

(1) Franchois M e r t e n s, geb. Antwerpen (1509?), deken en klerk van het vleeschhouwersgilde te Antwerpen, lid van den Breden en van den Maandagschen Raad der stad, gestorven aldaar 1584, tr. 1° (1532?) Anna Petersdr. G o d e v a e r t s, gest. Antwerpen 21 sept. 1548, tr. 2° Elisabeth d e M e u l e n a e r e, dr. van Cornelis en Catharina S w e y g e r s, gest. Antwerpen 1564, tr. 3° 1564 Franchyne M a t t h y s e n s, wed. Jan K e r m a n s.

(2) Rijksarchivaris v. d. V e n maakte mij op deze archiefstukken opmerkzaam.

(3) De Nederlandsche Leeuw; 1935, pag. 247.

1630	5 sept. voor een facture van 8 thonnekens Indigo guatimalo voor haer gecocht volgens de nevengaende facture	3458/ 6/0
1635	Indigo Guatimalo voor Reeck. van Sr. Daniel Martens is schuldich den 30 decemb. aen Daniel Martens reeck. comp. getransporteert voort provenue van de 8 thonnekens Indigo guatimalo tot Dandyg gecoght	
	van den 1 augusty 1633 voor 4 thonnekens	1913/18/—
	van den 1 april 1634 » 2 »	1312/ 3/8
	van den 1 april 1635 » 2 »	1209/—/—

LITERATUUR :

- Wittop Koning, D. A. : De handel in geneesmiddelen te Amsterdam tot omstreeks 1637 ; Purmerend 1942.
- Grendel, E. : De ontwikkeling van de artsenijsbereidkunde in Gouda tot 1865 ; Gouda 1957.
- De Nederlandsche Leeuw 1935 (pag. 234-247 en 277-281).
- Vande Vyvere, P. : Van kruidenier tot apotheker ; « Pharmaceutisch Tijdschrift voor België » — 25ste Jaargang — augustus 1948.
- Wittop Koning, D. A. : De geschiedenis van de groothandel in geneesmiddelen ; Bulletin no. 9 van de « Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux ».
- Brans, P. H. : Gilden in België, Nederland en Luxemburg, waartoe apothekers hebben behoord ; Bulletin no. 9 van de « Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux ».

RÉSUMÉ

Hans Martens, marchand, épicier et apothicaire

par le pharm. Dr. E. Grendel (Gouda).

Le Dr. Wittop Koning a été le premier qui a attiré l'attention sur le fait qu'anciennement le droguiste était le grossiste en produits pharmaceutiques. (Thèse parue en 1942 sous le titre « De handel in geneesmiddelen te Amsterdam tot omstreeks 1637 » [Le commerce des médicaments à Amsterdam jusque vers 1637]). Au début du 19ième siècle le terme « droguiste » avec la signification de grossiste disparaît et signifie le détaillant, quoique l'appellation droguiste subsiste encore dans les lois et instructions de 1818 dans le sens de grossiste.

Le terme épicier (cruydenier) est de plus ancienne date et soulève encore des problèmes non résolus jusqu'à ce jour, car il s'emploie aussi bien pour le détaillant que pour le grossiste. Vers le milieu du 17ième siècle une différenciation se fait jour à Gouda, d'après les recherches de l'auteur : l'épicier est grossiste et détaillant en épices, sucre et sucre candi, tandis que le droguiste est grossiste en simples et préparations, exclusivement pour vente au pharmacien. Il est hautement probable que cette différenciation s'est établie à diverses époques dans les différents endroits des Pays-Bas, mais on peut admettre pour certain que l'épicier était, au début, le grossiste qui vendait aussi des simples, entre autre aux pharmaciens.

Dans plusieurs documents corporatifs (Bruges, Gand, Groningue, Middelbourg) on trouve aussi bien le terme pharmacien que celui d'épicier. Cela n'exclue pas que le pharmacien pouvait être épicier et vice-versa, mais il y a aussi des différences : un règlement corporatif de Schiedam en 1599 parle de « apothekerijen » et « kruidenierijen » et nous fait penser que le dernier terme s'applique aux drogues médicinales et aux épices pour l'usage ménager.

On possède quelques données sur les pharmaciens-épiciers entre autre sur la famille Martens, dont Hans Martens père, né à Anvers en 1555 s'y établit comme épicier jouissant de nombreuses relations étrangères, mais fuit à Amsterdam pour motifs religieux et y devient épicier en 1581 avec droit de bourgeoisie. Dans les archives familiales de la famille Martens (actuellement aux archives communales d'Utrecht) l'auteur a trouvé quelques textes (repris dans cette étude) qui prouvent que cet épicier vendait d'énormes quantités de drogues et d'épices. Ce trafic se faisait avec différents pays. La plupart des factures ne nous renseignent que sur le prix, mais pas sur le genre de drogues.

L'auteur a néanmoins rassemblé quelques textes qui citent expressément certaines drogues et ont donc une certaine valeur historique en rapport avec le problème en question.